

BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA MASALA YECHIMIGA OLIB KELADIGAN JARAYONLAR KETMA-KETLIGI ZANJIRINI MANTIQIY KO'RA OLISH QOBILIYATI.

Soliyev Ilxomjon Sobirovich

FarDU, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Abdusattorova Mohidil Sahobiddin qizi

Farg'ona davlat universiteti 1-kurs talabasi

mohidilabdusattorova03@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18765809>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-fevral 2026 yil

Ma'qullandi: 22-fevral 2026 yil

Nashr qilindi: 25-fevral 2026 yil

KEYWORDS

Noma'lum komponentlar, ob'ektlar, deduktiv mulohaza, gipotezalarni ifodalay olish, ko'nikma, dolzarb masalalar, izchil va asosli fikrlash, malaka, murakkab algoritmlar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda masalalarni o'rganish yangi tushunchalarni shakllantirish, sodda masalalarni yechishdan murakkablarni yechishga o'tish yordamida amalga oshirish masalalari yoritilgan. Bunda qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lishga doir har xil sodda masalalar, ya'ni bir xil qo'shiluvchilarning yig'indisini topishga karrali va teng bo'laklarga bo'lishlarga doir sonni bir necha kattalashtirish va kichiklashtirishga oid masalalar sonlarni taqqoslashga amallarning noma'lum komponentlarni topishga doir sodda masalalar, shuningdek, turli murakkab masalalar shu jumladan keltirib yechiladigan masalalar, ikki ko'paytuvchining yig'indisini topishga doir va unga teskari masalalar yig'indisini so'ngra ko'paytirish bo'lishga keltiriladigan va boshqa masalalarni ko'rib chiqamiz.

Jarayonlar ketma-ketligi zanjirini mantiqiy ko'ra olish- bu tushunchani tur va shakl orqali aniqlay olish, ob'ektlarni berilgan xususiyatlariga ko'ra guruhlashni bilish, deduktiv mulohaza yurita olish, misollar yordamida umumiy da'vo, fikrlarni rad eta olish, gipotezalarni ifodalay olish va savollar qo'ya bilish, algoritm bo'yicha ish olib borish, geometrik chizmalardagi qonuniyatlarni seza bilish, mustaqil fikrlash, isbotlay olish, biri ikkinchisidan kelib chiqishini tushunish va bu haqiqatdan ham to'g'riligini ko'ra bilish kabilardir. Ushbu jarayonda idrok, xotira va tasavvur faollashadi, natijada matematik ob'ekt to'g'risida xulosa chiqarish imkoni tug'iladi.

Hozirgi paytda maktablarda boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash hisoblanadi. Bunda ularda matematika bo'yicha bilimlar berish bilan birga ularga o'rganilayotgan bilimlarni asosli va puxta bo'lishini ta'minlash, ularni qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa matematika darslarida fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularni kelgusida olingan bilimlarni ongli hayotiy faoliyatda muvaffaqiyatli qo'llashlari uchun zarur ko'nikma va malakalarni shakllantirish boshlang'ich matematik ta'limning asosiy vazifalariga aylanishi lozim. Shu nuqtai nazardan o'quv jarayonida matematik masalalar

,jumladan, hayotiy mazmunli, ularning to'plagan tajribasiga asoslangan masalalarni yechish usullariga va ularni qo'llashga o'rgatish o'ziga xos xususiyatlarga ega, ularni ta'lim mazmuni va o'rganilayotgan tushunchalar mohiyatini ochib berishda foydalanish, o'zaro aloqadorlikda va o'quvchilar amaliy faoliyati tajribasi bilan qo'shgan holda o'qitish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Bu usullarni ishlab chiqish va amalda qo'llash o'qitish sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Masala yechish jarayoni bir necha o'zaro bog'liq bosqichlardan iborat. Avvalo, o'quvchi masala shartini diqqat bilan o'qib, undagi berilgan va topilishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni aniqlaydi. Keyingi bosqichda u berilgan ma'lumotlar o'rtasidagi bog'lanishni tahlil qiladi. Shundan so'ng masalani yechish rejasi tuziladi, ya'ni qaysi amallarni qanday ketma-ketlikda bajarish lozimligi belgilanadi. Rejaga asosan amallar bajarilib, natija olinadi. Oxirgi bosqichda esa javob tekshiriladi va xulosa chiqariladi. Ana shu bosqichlarning izchil va ongli ravishda bajarilishi jarayonlar ketma-ketligini mantiqan ko'ra olish qobiliyatini ifodalaydi. Jarayonlar zanjirini mantiqan anglash o'quvchining sabab-oqibat munosabatlarini tushunishiga yordam beradi. Masalan, ikki amal bilan yechiladigan masalalarda qaysi amalni avval bajarish kerakligini aniqlash o'quvchidan fikrlashni talab etadi. Agar o'quvchi masala mazmunini chuqur anglamasa, u amallarni tasodifiy tanlashi mumkin. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda masala ustida ishlash jarayoni bosqichma-bosqich va tizimli ravishda tashkil etilishi lozim. Ushbu ko'nikmani shakllantirishda ko'rgazmalilik muhim rol o'ynaydi. Turli chizmalar, sxemalar, predmetlar yoki jadvallar yordamida masala mazmunini ko'rsatish o'quvchining tushunishini osonlashtiradi. Shuningdek, o'qituvchining yo'naltiruvchi savollari ham mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. "Masalada nima berilgan?", "Nimani topish kerak?", "Qaysi amalni bajarish zarur?" kabi savollar o'quvchini fikrlashga undaydi. Bundan tashqari, teskari masalalar tuzish, masalani turli usullar bilan yechish va javobni tekshirish ishlari ham jarayonlar zanjirini anglashga yordam beradi. O'qituvchi bu jarayonda boshqaruvchi va yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. U o'quvchilarga tayyor javobni bermasdan, ularni mustaqil fikrlashga undashi zarur. Xatolar ustida ishlash, muhokama qilish va turli fikrlarni taqqoslash orqali o'quvchilarda izchil va asosli fikrlash shakllanadi. Bola maktabdagi mashg'ulotlarning birinchi kunidayoq masala bilan uchrashadi. O'quvchilarning qanday xayotiy tajriba va bilimga ega ekanini aniqlash maqsadida o'qituvchi o'quvchiga eng sodda masala orqali murojaat qiladi. Masalan: "Sening to'rtta qalaming bor edi, sen yana bitta qalam olding. Sendagi qalamlar nechta bo'ldi?" Matematik masalalar o'quvchilarga matematik tushunchalarni to'g'ri shakllantirishga, uni o'rab turgan muhitni chuqurroq anglashga, shu bilan birga masalalar echishga bola tafakkurining rivojlanishiga yordam beradi.

Eng asosiylaridan yana biri masalalar echish orqali o'quvchi to'rtala arifmetik amal va ularning xossalarini puxta o'rganadi. Matematika tili rivojlanadi. qisqasi, masalaga bu nazariya bilan amaliyotni bog'lovchi muhim zvenodir. Arifmetik amallarning mazmunini amallar orasidagi boglanishlarni amal komponentlari bilan orasidagi ochib berishda, har xil miqdorlar orasidagi boglanishlar bilan tanishishda mos sodda masalalardan foydalaniladi. Sodda masalalar murakkab masalalarni yechish uchun zarur boladigan bilimlar malakalarini va konikmalarini tarkib toptirish uchun asos bolib xizmat qiladi. Masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning foydali vositasi bolib odatda oz ichiga ayrim bilimlarni oladi. Bu bilimlarni qidirish masala yechuvchidan analiz va sintezga murojaat qilish faktlarni

taqqoslash, umumlashtirish va hokozolarni talab qiladi. Bilishning bu usullarni orgatish matematika oqitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Masalalarni yechishda predmetga bolgan qiziqish rivojlanadi, umuman mustaqillik, erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadga intilishlik rivojlanadi. Bolalar masala tuzilishi bilan ikkinchi yoki uchinchi mashgulotda tanishadilar. Ular masalada shart va savol borligini bilib olishadi, masala shartida kamida ikkita son bo'lishligi alohida ta'kidlanadi. Masala ustida ishlash uning mazmunini ozlashtirishdan boshlanadi. Masala mazmunini yaxshi tushunish uchun oquvchilarni har biriga uning matnini eshittiribgina qolmay, balki uni mustaqil o'qib chiqishlari ham kerak.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf matematika darslarida masala yechimiga olib keladigan jarayonlar ketma-ketligini mantiqiy ko'ra olish qobiliyatini rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Bu ko'nikma o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, tahlil qilish qobiliyatini va muammolarni bosqichma-bosqich hal etish malakasini shakllantiradi. Natijada ular nafaqat matematika fanini chuqur o'zlashtiradilar, balki kundalik hayotda ham mantiqiy fikrlay oladigan shaxs sifatida kamol topadilar. Boshlang'ich sinflarda masala yechish zanjirini mantiqiy ko'ra olish qobiliyati — bu kelajakda murakkab algoritmlarni tushunish va hayotiy muammolarni tizimli hal qilish uchun poydevordir. Matematika shunchaki sonlar bilan ishlash emas, balki fikrlash san'atidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva B.S. va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. — Toshkent: "Barkamol fayz media", 2017. — 212 b.
2. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi "Adabiyot jamg'armasi" nashriyoti, 2006. — 160 b.
3. Bikbayeva N.U. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. — Toshkent: "O'qituvchi", 2007. — 256 b.
4. Jumayev M.E. Bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: "Ilm-ziyo", 2005. — 184 b.
5. Toshmurodov B. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasini takomillashtirish. — Toshkent: "O'qituvchi", 2003. — 114 b.
6. Yo'ldosheva N., Ortiqov A. Boshlang'ich sinf darslarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish: O'quv-uslubiy qo'llanma. — Samarqand: "Zarafshon", 2014. — 98 b.
7. G'afurova M.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy tafakkurni shakllantirishning didaktik asoslari. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2012. — 132 b.